

Kerttu Palginõmm, Madis Maasing

Keskaeg I osa

Ajaloo õpik 7. klassile

Maurus
Tallinn 2016

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Kerttu Palginõmm, Madis Maasing

Ajaloo õpik 7. klassile
Keskaeg
I osa

Retsenseerinud Linda Kaljundi, Sigrid Abiline
Toimetanud Triin Pukk
Kujundanud Peeter Laurits
Keeletoimetaja Silvia Sokk
Korrektuur Piret Põldver
Küsimused koostanud Kerttu Palginõmm, Madis Maasing, Piret Tänav, Triin Pukk
Metoodiliselt nõustas Piret Tänav

Täname Stanislav Stepashko, Niguliste Muuseum, Tartu Linnamuuseum,
Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Tartu Ülikooli Muuseum,
Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tartu Ülikooli Kunstimuuseum, Eesti Ajaloomuuseum,
Püha Vaimu kirik, Pärnu Muuseum, Tallinna Linnamuuseum, Tallinna Linnaarhiiv

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

ISBN 978-9949-559-59-6
Autoriõigus: Maurus Kirjastus, OÜ, 2016
Tartu mnt 47, Tallinn 10144, üldnumber 697 1011, mobiil 59196117
www.kirjastusmaurus.ee
tellimine @kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

1835
Mai 29.

Herman v. Brüggenc
an den Rath zu Basel
über Joh. Vekalls Entlassung.

76/p

34

Ich, Johann Christoph und Melchior, haben
zu dem getauften Eingekerkerten und Hohen
und unserm Vater die Rechte

Sisukord

1. Sissejuhatus keskaega	8
Keskaja mõistest	8
Keskaja perioodid	11
Varakeskaeg (5.–10. sajand)	11
Kõrgkeskaeg (11.–13. sajand)	12
Hiliskeskaeg (14.–15. sajand)	13
2. Kordamine	14
Rooma riigi langus ja kristliku Euroopa sünd	14
Rooma riigi langus	14
Ristiusu võidukäik	17
Kiriku roll keskaja maailma ühendajana	19
3. Frangi riik ja Karl Suur	22
Chlodovech Frangi riigi juhina	22
Karl Suur	24
Karl Suure impeerium	26
Frangi riigi jagunemine	26
4. Karolingide renessanss. Euroopa kirjakultuur	28
Ladina keel keskajal	28
Keskaegne kirjakultuur	30
Keskaegsed manuskriptid ja kirjastiilid	31
5. Läänikord ja rüütliseisus	34
Läänikord	34
Rüütliseisus	36
Linnus	38
6. Rüütlikultuur	40
Rüütel kui eeskuju	40
Trubaduudid ja minnesingerid	43
Turniirid	43
AVASTA Linnused	46
7. Keskaja talupoeg	48
Talupoja roll keskaja seisuslikus ühiskonnas	48
Talupoja töö isanda heaks	50
Talupoeg ja tema uskumused	51

8. Keskaja inimese toidulaud	54
Toit ja kliima	54
Toit ja uuendused põllumajanduses	56
Kaupmeeste pidusöögid	60
9. Linnad ja sealne elukorraldus	62
Keskaja linnad	62
Keskaja linnaelanikud	66
AVASTA Arheoloogia	68
10. Kaubandus ja Hansa Liit	70
Kaubandus	70
Hansa Liit	72
AVASTA Veneetsia klaaspeekrid	76
11. Keskaja inimene ja tema perekond	78
Abielu	78
Aadliperekond	80
Kaupmeheperekond	81
Talupojaperekond	82
Kõik keskaja inimesed ei abiellunud	84
12. Keskaja inimese rõivastus	86
Kangad ja rõivamood	86
Ehted ja kullassepad	89
13. Keskaja inimese tervis	92
Must surm	92
Hospidalid	95
Vaesuse ideaal ja kerjused linnas	97
AVASTA „Surmatants“ ja annetused kirikule	100
14. Kirik ja keskaja inimene	102
Jeesus Kristuse tähendus keskaja inimese jaoks	102
Keskaja inimene katoliku kiriku liikmena	104
Katoliku kirik	104
Pühakud	106
AVASTA Jaani kirik	108
15. Keskaja klooster	110
Tuntumad mungaordud	110
Kloostrid Liivimaal	113
Aleksandria püha Katariina	114

16. Keskaja hariduselu ja uuendused	116
Keskaja kooliõpetus	116
Keskaja ülikoolid	118
Uuendused ja teadussaavutused keskajal	120
AVASTA Hermen Rode retaabel	122
17. Islam ja muslimite kultuur	124
Islam	124
Islami kultuur	128
18. Muslimite ehituskunst ja teadussaavutused	130
Ehituskunst	130
Araabia teadussaavutused	133
19. Bütsantsi keisririik ja ühiskond	136
Ida-Rooma riigi rajamine ja keiser Justinianus I	136
Bütsantsi hilisem ajalugu	138
Bütsantsi ühiskond	140
20. Bütsantsi kultuur ja õigeusu kirik	142
Õigeusu kirik ja kultuur	142
Hariduselu	146
Bütsantsi kunst	146
21. Skandinaavlased ja viikingite retked	148
Viikingite ühiskond ja igapäevaelu	148
Viikingite retked	150
Viikingilaevad	152
22. Viikingite mütoloogia ja kultuur ning viikingiaja lõpp	154
Viikingite usund ja mütoloogia	154
Saagad, skaldid ja ruunid	155
Viikingiaja lõpp ja tänapäev	158
23. Vana-Vene riik	160
Vana-Vene riigi rajamine ja laienemine	160
Vana-Vene riigi hiilgeaeg ja suhted Eestiga	162
Vana-Vene riigi killustumine	163
Ühiskond	163
Vana-Vene kultuur	165

24. Keskaegne riik	166
Kas monarhia või vabariik?	166
Territoorium ja selle valitsemine	167
Valitseja	170
Paavst ja keiser	171
AVASTA Palverändurimärk	173
25. Keisrivõim keskajal	174
Esimesed Saksa-Rooma keisrid	174
Einhardi „Karl Suure elu“	175
Keiser	176
Keisrite konflikt paavstidega	178
26. Prantsusmaa ja saja-aastane sõda	180
Kapetingid	180
Valitsemise korrastamine Prantsusmaal	181
Raha väärtuse langus ja kuriteod juudi rahva vastu	182
Saja-aastane sõda	183
Jeanne d’Arci roll saja-aastases sõjas	184
27. Inglismaa	186
Normandia William murrab anglosakside võimu	186
Inglismaa riigi ülesehitamine	188
„Magna Charta Libertatum“ ja Inglise parlamendi kujunemine	190
 Fotod ja illustratsioonid	 192

1. Sissejuhatus keskaega

romantism – kultuuriline
liikumine 18. sajandi
lõpust 19. sajandi kesk-
paigani

Aadlikud ja rüütlid
(15. saj käsikiri)

õistel *keskaeg* on tänapäeva inimeste jaoks tihti mitu tähendust. Räägitakse näiteks pimedast keskajast, või kui midagi on vanamoeline või ajast ja arust, siis öeldakse selle kohta, et see on nagu keskaegne. Ent keskaeg oli siiski paljude uuenduste ja teadussaavutuste ajastu ning need uuendused mõjutavad meie elu tänapäevani. Samuti räägitakse sellest perioodist kui rüütlite ja aadlike ajastust, kuid nende kõrval mängisid tähtsat rolli vaimulikud, kaupmehed ja talupojad.

Isegi kui keskajal võib olla mõnikord tagurlik maine, armastatakse seda ajastut ka ilustada. See komme on pärit 19. sajandist, kui romantismi ajastul* hakati hindama keskaja arhitektuuri ja pärandit. Tänapäeval võime leida keskaja maailmanägemuse väärtustamist ulmekirjanduses, kus sageli tegutsevad üleloomulikud olendid, kellesse ka keskaja inimesed uskusid.

Keskaja mõistest

eskaeg hõlmab lausa tuhandet aastat ehk pea kümmet sajandit, mis on väga pikk ja muutusterohke aeg. Keskaja alguseks peetakse viimase Lääne-Rooma keisri kukutamist 476. aastal, ent see aastaarv on kokkuleppeline. Pigem on tege-

mist sündmusega, mis mõjutas edasist ajalugu niivõrd, et seda võib pidada uue ajastu alguseks. Oluline on mõista, et üks kindel daatum üksi ei muuda veel ajaloo kulgu, vaid algatab sündmusteahela, mis viib lõpuks välja millegi uueni. Nii mõjutas ka Lääne-Rooma keisri kukutamine edasist ajaloo kulgu, sest keisrivõim ja keisririik lagunes, luues uued võimalused järeltulevatele põlvedele.

Keskaja mõiste ise pärineb aga hoopis renessansiajastust*, kui Itaalia õpetlased* selle kasutusele võtsid. Renessansiaja inimeste jaoks oli keskajal negatiivne tähendus, sest see lahutas neid antiikajast, mida nad eeskujuks võtsid. Keskajale heideti ette vaimset piiratust ja rumalust, mida vastandati ideaaliks peetud antiigile. Samal ajal keskajal peeti antiikaega paganlikuks, kristluse-eelseks* ajajärguks, mil veel ei olnud mõistetud Jeesus Kristuse õpetust.

Keskaeg algab ja lõpeb erinevates maades kokkuleppeliselt erineval ajal. Kui Lääne-Euroopa jaoks algas keskaeg Rooma keisri kukutamise, siis Eestis peetakse keskaja alguseks ristisõdu 13. sajandil, mida mujal

Euroopas peetakse aga keskaja kõrgajaks. Eestisse jõudis kristlus 13. sajandil Saksa ja Taani ristirüütlite* kaudu, kes vallutasid maa ning ristiusustasid elanikkonna. Eesti ja Läti alad kuulusid toona Vana-Liivimaa koosseisu. Vana-Liivimaa ei olnud ühtse keskajamuga riik, vaid siin võitlesid võimu pärast mitmed jõud, nagu piiskopid* ja Saksa ordu. See riiklik moodustus hävines Vene-Liivimaa sõjas, mis tõttu 1558. aastat peetaksegi siin keskaja lõpuks. Täpsemalt tuleb ristisõdadest juttu õpiku teises osas.

renessanss –
(it 'taassünd') ajajärk
pärast kõrgkeskaega,
kui väärtustati antiikaja
kultuuri. Kestis umbes
14.–16. sajand
õpetlane – teadlane,
uurija, mingi ala spetsia-
list

Renessansiajastu ühe
tuntuma kunstniku
Sandro Botticelli teos
„Pallas ja kentaur“
(1482), mille teema tuleb
antiikajast, Kreeka müto-
loogiast

kristlus ehk ristiusk – usk
ühte jumalasse ja tema
poega Jeesus Kristusesse
ristirüütlid – rüütlid,
kes olid andnud töötuse
pidada sõda uskmata
ja kõigi kristliku kiriku
vaenlaste vastu
piiskop – ülemvaimulik,
piiskopkonna koguduste
ülevaataja
Saksa ordu – kindla põhi-
kirjaga rüütlite ühendus

**Suurgildi ja Mustpeade
vennaskonna liikmeid
ajast, kui Kolumbus
avastas Ameerika. (Lucia
Legendi meistri Maarja
altar, 15. saj)**

**Lutheri teesid –
95 väidet, millega Luther
kritiseeris toleaeagset
kirikut
luterlus – kristlik usk, mis
on alguse saanud Martin
Lutheri tegevusest refor-
matsiooni algatajana**

Samamoodi nagu keskaja algus on kokkuleppeline, ei ole ühe-
sugust arvamust keskaja lõpu kohta. Üks levinumaid tähiseid, mil-
lega seostatakse keskaja lõppu, on trükikunsti leiutamine umbes
1450. aastal, sest siis hakkas kiiresti levima trükitud kirjasõna ja
selle kaudu uued ideed. Samuti Konstantinoopoli (tänapäeva
Istanbul) vallutamine türklaste poolt 1453. aastal. Araablase
kaudu jõudis antiikkultuur Euroopasse ja selle mõjul kujunes uus
mõttelaad. Üheks kõige populaarsemaks keskaja lõppu tähistavaks
aastaarvuks peetakse 1492. aastat, kui Christoph Kolumbus avas-
tas Ameerika, sest teadmised uuest kontinendist muutsid maa-
ilma igaveseks. Praegu on Ameerika Ühendriigid üks võimsamaid
maailma riike, kuid sellel maal on olnud väga traagiline ajalugu
näiteks mustanahaliste või pärismaalastest indiaanlaste jaoks.
Väga oluliseks keskaja lõpudaatumiks võib pidada ka reformat-
siooni algust 1517. aastal, mil Martin Luther avaldas oma teesid*.
Reformatsiooni algus oli oluline ka Eesti jaoks, sest veel tänapäe-
valgi on meie kristlaste seas rohkelt luterlasi*.

Praeguseni on säilinud nii keskaegseid ehitisi, eriti Tallinnas,
kui ka põnevaid esemeid, mis asuvad muuseumides üle Eesti.
Keskajast pärit materiaalne kultuur on muinsuskaitse all, seda ei
tohi hävitada, kahjustada ega ilma loata muuta. Materiaalne kul-
tuur hõlmab nii ehitisi kui ka esemeid. Näiteks on väga väärtusli-
kid keskaegsed kunstiteosed, mis annavad meile palju teavet kesk-
aja inimeste kohta. Keskaegset kunsti tullakse Tallinna Niguliste
kirikusse vaatama üle terve maailma. Seetõttu ongi oluline teada ja
tunda just Eesti keskaegseid ehitisi, esemeid ja kunstiteoseid. Kõik
need jutustavad meile oma loo keskajast: omanikest, valmista-
misloost ja kasutamisest. Sealhulgas annavad nad aimu keskaegse
inimese maailmapildist, tema eelistustest, maitsest, väärtustest ja
uskumustest.

476 Varakeskaeg 10. saj

- Kas arvamus keskaja kohta on olnud ühene või arvatakse sellest erineval viisil?
- Kuidas kujutled sina keskaega?
- Milline on keskaja kui mõiste päritolu? Kui pika perioodiga on tegemist?
- Milliseid sündmusi peetakse keskaja alguseks, milliseid lõpuks?
- Arutle, mil moel võiksid ehitised ja esemed kõneleda meile kesk-aegsetest inimestest.
- Kas oled raamatute või filmide kaudu keskajaga kokku puutunud? Milline on nende kaudu avanev pilt keskajast?

Keskaja perioodid

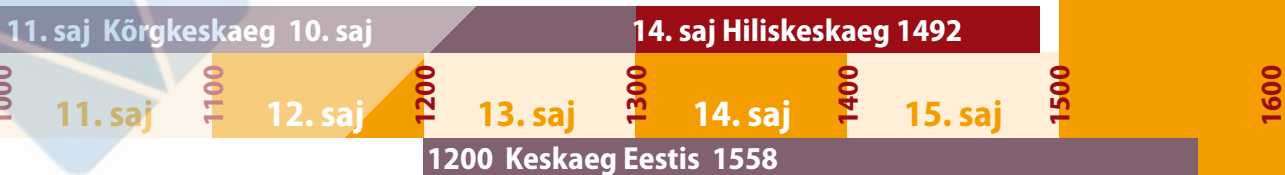

agu öeldud, on keskaja algus ja lõpp kokkuleppelised. Eri-
nevates maades on keskaja algus- ja lõpuaeg samuti eri-
nevad. Lääne- ja Lõuna-Euroopas jagatakse see veel oma-
korda kolmeks perioodiks: vara-, kõrg- ja hiliskeskajaks.

Varakeskaeg (5.–10. sajand)

ärast Lääne-Rooma keisri kukutamist järgnes suur sega-
duste ajastu. Tegemist oli ühe ulatuslikuma rahvaste rän-
damise ajaga, millega paratamatult käisid kaasas ka tõsised
majanduslikud ning kultuurilised probleemid. Teed lagunesid, linna-
des katkes kaubandus, haridus käis alla, kuritegevus kasvas ning mit-
med oskused kadusid. Ent samal ajal hakkasid aeglaselt kujunema ka
uued riigid, millest hiljem said meile tuntud Saksamaa, Prantsusmaa
ja Itaalia. Euroopas sai ristiusk rahvaid ühendavaks usuks.

Euroopa varakeskajal

Kõrgkeskaeg (11.–13. sajand)

ärast segaduste ajastut, kui saabus rahulikum ja stabiilsem periood, hakkasid kaubandus, kultuur ja haridus uuesti arenema. Rahvaarv kasvas, rajati linnu, tegeleti kaubandusega. Sellel ajal kujunes välja keskajale omane läänikord ning rüütlikultuur, mille kaudu seda ajaperioodi tihtipeale tuntakse. Samuti muutus katoliku kirik* üha olulisemaks. Rajati kirikuid, kloostreid ning ülikoole, loodi palju väärtuslikke kunsti- ja kirjandusteoseid.

Kõrgkeskajal toimusid ristsõjad, mis jõudsid ka Eestimaale. Just siis vallutasid ristirüütlid tänapäeva Läti- ja Eestimaad. Sel ajal hakati Vana-Liivimaad nimetama neitsi Maarja järgi Maarjamaaks. Lääne-Euroopa mõistes ristiti siis Eestimaa paganlikud asukad. Keskaja alguseks Eestis peetaksegi umbes 1200. aastat.

katoliku kirik – alguses
nimetati nii kogu krist-
likku kirikut, hiljem lõi
osa usuvoole lahku

Euroopa kõrgkeskajal

Hiliskeskaeg (14.–15. sajand)

iliskeskaega mõjutasid kõige rohkem katkuepideemiad ja näljahädad, mille tagajärjel vähenes rahvastik. Samal ajal toimusid ka laastavad sõjad. Näljahädades oli süüdi kliima jähkemine. Näiteks kui kõrgkeskajal sai ka Inglismaal viinamarju kasvatada, siis hiliskeskajal ikaldus saak ning nõnda järgnesid puudusekannatamine ja näljahädad. Peale selle laastas linnu mustaks surmaks nimetatud katkutõbi. Sellest hoolimata on hiliskeskaeg siiski väga suurte kultuurisaavutuste, kaubanduse arengu ja maade avastamise ajastu. Maailm avardus nii otseses kui ka kaudses mõttes ja mõjutas inimkonna ajalugu kuni tänapäevani. Renessansiajastu kunst ja teadus mõjutavad meie arusaamu ilust ja kultuurist siiani.

- **Kuidas keskaeg jaguneb? Mis on olnud neile perioodidele iseloomulik?**
- **Miks ei saa keskaja piire kindlalt määrata?**

2. Kordamine

Rooma riigi langus ja kristliku Euroopa sünn

Keiser Marcus Aurelius tõrjus pidevalt germaanlaste rünnakuid ning ta viibis pikalt sõjakäikudel. Samal ajal oli ta tuntud kui õiglane ja tark valitseja

Marcus Aureliuse ja tema abikaasa Faustina büstid

6. klassi ajalootunnid keskendusid Rooma riigi ajaloole, mis mõjutas ka keskaega ja hilisemaid perioode. Paljud mõisted, mida tänapäevalgi kasutame iga päev, on pärit antiikajast. Näiteks räägitakse tänapäeva poliitika ja riigikorralduse puhul mõistetest *vabariik* ja *demokraatia*. 6. sajandil eKr sai ka Rooma riik alguse kui vabariik, millel oli demokraatia tunnuseid, kuid põhiolemuselt oli tegemist siiski aristokraatiaga. Aegamööda Rooma vabariigi valitsusala laienes vallutatud alade arvelt, hõlmates lõpuks kogu Vahemere piirkonda. Rooma vabariik lagunes aga pärast sisevastuolusid ning kehtestati keisririik. Rooma keisririigi algusperioodi võib pidada rahulikuks ajajärguks. Siiski ei kestnud rahuaeg kaua ning algasid kodusõjad, mis lõhestasidki riigi.

Rooma riigi langus

ooma keisririik jagunes pärast keiser Theodosiuse surma 395. aastal Lääne- ja Ida-Roomaks. Esimese pealinn oli Rooma, teise oma Konstantinoopol. Mõlema riigi edasise käekäigu määrasid ära germaanlaste rünnakud. Ida-Rooma püsis kauem kui Lääne-Rooma. Lääne-Rooma viimane keiser kukutati 476. aastal, seda sündmust peetaksegi

kokkuleppeliselt keskaja alguseks, mis lükkas käima protsessi, mis viis lõpuks uute riikide rajamiseni.

Lääne-Roomale sai saatuslikuks suur rahvaste rändamine, mille käigus Aasiast ümber asunud hunnid* sundisid liikvele germaanlaste hõimud. Oluline on mõista, et muutused toimusid järk-järgult ja nende aluseks olid keerulised suhted germaanlaste ja roomlaste vahel. 5. sajandil asusid germaanlased elama kogu Lääne-Rooma keisririigi territooriumile. Vandaalid asusid Põhja-Aafrikasse, läänegootid Hispaaniasse, anglid ja saksid Britanniasse, idagootid Itaaliasse ja frangid Galliasse.

Germaanlaste ja roomlaste suhted olid kord vaenulikud, kord mitte. Lisaks vastuoludele ka õpiti teineteiselt. Valitsejad võtsid riigi kaitsmisel sõjaväe koosseisu germaanlasi. Paljudest germaanlastest said tähtsad väejuhid. Erinev kultuuritaust tekitas aga konflikte ja arusaamatusi, sest mõlemal poolel olid omad eesmärgid ja ambitsioonid. Germaanlased kummardasid roomlastest erinevaid jumalaid, nende haridustase oli madalam, aga nad olid sõjaliselt väga vilunud ja seetõttu hinnatud sõjamehed. Siiski segunesid rahvaste keeled. Ladina keel oli Rooma impeeriumi riigikeeleks ning muutus suhtluskeeleks tänapäeva Itaalia, Hispaania ja Prantsusmaa aladel. Hiljem arenesid sellest erinevad romaani keeled. Ladina keelest sõltumatult tekkisid keldi ja germaani keeled.

Suur rahvaste rändamine tekitas ebakindla perioodi, mida iseloomustasid rüüstamised, sel ajal häabusid linnakultuur ja haridus ning kaubandus suri välja. Ent seda etappi võib pidada ka üleminekuajaks.

hunnid – Aasiast pärit karjakasvatajate hõim, kes vallutas teatud perioodil suuri alasid Euroopas ja Aasias

Germaanlanna büst. Erinevalt keisrinna Faustina uhkest soengust kujutatakse germaanlannat barbarile omaselt lahtiste juustega

Hääbus roomlaste rajatud maailmakultuur ning tõusma hakkasid germaanlaste riigid. Germaanlased olid osavad põlluharijad. Nad kasvasid teravilja, köögivilja ja viinamarju. Peale selle kasvasid nad koduloomi ja pidasid mesilasi ning käisid jahil ja kalal.

- **Millal ja miks lagunes Rooma impeerium?**
- **Kes olid germaanlased?**
- **Millised olid germaanlaste suhted roomlastega?**
- **Mis põhjustas suurt rahvaste rändamist? Millal see aset leidis?**

Germaanlastest
hõimude paiknemine
Euroopas 6. sajandil

Ristiusu võidukäik

oomlased võtsid paljudes valdkondades kreeklastelt eeskju, näiteks teaduses, kirjanduses ja arhitektuuris. Sarnaselt kreeklastega oli ka roomlastel palju jumalaid ning kõigil roomlaste poolt üle võetud Kreeka jumalatel olid Rooma nimed. Näiteks kreeklaste peajumal Zeus oli roomlastel Jupiter. Keisririigi ajal hakkas levima uus usk, mis oli senisest väga erinev. Seda nimetati kristluseks ning Jeesus Kristusel oli siin määrav roll. Teda peetakse ajalooliseks isikuks. Samuti arvestatakse Euroopas ajaarvamist tema oletatavast sünniajast. Tegemist on kokkuleppelise dateeringuga, sest tegelikult ei ole võimalik tema täpset sünniaega öelda – selle kohta pole piisavalt allikaid. Arvatakse, et Kristus tegutses I sajandil meie ajaarvamise järgi. Ristiusu aluseks on usk Jumalasse ja tema poega Jeesus Kristusesse. Jumala tahe on kirjas piiblis, mis koosneb uuest ja vanast testamendist. Kristuse elu, lapsepõlv, noorukiiga, kannatuslugu ning õpetus on kirjas uues testamendis.

Jeesus Kristus mõisteti Jeruusalemmas surma ja löödi risti. Sarnasel viisil hukati kurjategijaid, kuid nende hulka Jeesust pole põhjust arvata. Kuna juudi rahvas nõudis, et Kristust karistatakse, siis süüdistati neid ebaõiglaselt tema surmamises. Sellel on juudi rahva ajaloos väga kaugele ulatuvad tagajärjed ning just seda ettekäänat on kasutatud nende tagakiusamisel.

Rooma riiki iseloomustasid ka kristlaste tagakiusamised, mille esimeseks ohvriks Jeesus Kristus langeski. Paljud pühakud, kes mängisid keskajal olulist rolli,

Hiliskeskajal kujutati sageli Jeesus Kristuse kannatusi (Püha Vaimu kiriku Bernt Notke retaabel, 15. saj)

**märter – usukannataja ja
tagakiusatu
retaabel – altari taga,
peal või kohal asetsev
liigutatav altarisein**

olid tagakiusatud märtrid*, kellel oli väga õnnetu surm. Näiteks kujutatakse Niguliste kiriku Hermen Rode retaabilil* seda, kuidas Tallinna kaitsepühak püha Viktor keeldub kummardamast paganlikku jumalat. Ta lööb jalaga kuju, nii et see sambalt kukub. Selle eest teda aga piinatakse ning tal raiutakse pea maha. Jumala tahtel kannavad inglid tema keha taevasse ning sestpeale austatakse teda kui pühakut.

Pildiseeria püha Viktori
elust (Hermen Rode
retaabel, 15. saj)

Kristlastel lubati oma usku praktiseerida alates 313. aastast, kui keiser Constantinus andis selleks loa. Ristiusk jäi püsima ja levis kiiresti, selle arvukad järgijad moodustasid katoliku ja õigeusu kiriku. Usk igavesse elusse taevariigi näol ning õiglasse Jumalasse oli kõitev ja leidis järgijaid. See pakkus positiivse lahenduse, töötades, et elu jätkub pärast surma ja kõik saavad oma õiglase palga.

- Milline roll oli kirikul pärast Rooma riigi lagunemist?
- Kes oli Jeesus Kristus ja milline oli tema roll ristiusus?
- Võrdle ristiusku roomlaste endise usuga.
- Arutle, miks võis ristiusk inimesi rohkem köita kui roomlaste endine usund.
- Mida usk võiks inimesele pakkuda?

Kiriku roll keskaja maailma ühendajana

Keskaja elukorraldus sõltus väga palju kirikust ja kogudusest. Roomakatoliku jumalateenistused olid keskajal ladina keeles, tavainimesed seda ei osanud. Seetõttu vahendasid usku lihtrahvale peamiselt preestrid*, nendest kõrgemad piiskopid ja mungad. Kõige mõjuvõimsamat kirikutege- last ehk Rooma piiskoppi hakati kutsuma paavstiks*. Paavstist sai aja jooksul kiriku pea, kelle kätte koondus nii usuline kui osaliselt ka poliitiline võim. Ka tänapäeval on paavst katoliku kogukonna jaoks oluline juhtfiguur, kelle sõnumitele pööratakse tähelepanu kogu maailmas. Keskajal oli tema mõju veelgi suurem. Näiteks kuulus tema võimusesse inimest kirikust välja arvata, mis oli suurim karistus ühele krist- lasele. Samuti sekkusid paavstid poliitilisse ellu ning valitsejad soovisid tema heakskiitu. Nii mõnigi valitseja lasi end paavs- til kroonida, saades nõnda tema soosingu osaliseks.

**preester – kohaliku
kiriku vaimulik ja jumala-
teenistuse läbiviija**
**paavst – Rooma piiskop,
katoliku kiriku pea**

**Püha Peetrus, keda
peetakse esimeseks
paavstiks (Hermen Rode
retaabel, 15. saj)**

**klooster – suletud
kogukond Jumala
teenimiseks**

**Paavst Gregorius Suur
(Hermen Rode retaabel,
15. saj)**

Kirik on olnud läbi aegade rahvaste ühendaja. Kloostrid* olid vaimuelu keskused, mis pakkusid varjupaika, hoolitsesid väetite eest, tegelesid hariduse andmise ja kirjasõna säilitamisega ning olid ka poliitiliselt olulised. Munkadel oli tähtis roll kristluse edasisel levikul, nad jutustasid paganatele ristiusust ning leidsid sel viisil uusi toetajaid ja kuulajaid. Tänu kloostritele ja munkadele säilisid teadmised antiikkirjandusest ja -teadusest, samuti keskaja elukorraldusest ja kristlusega seonduvast. Mitmed antiikaja teadussaavutused jõudsid Euroopasse aga araabia maade kaudu.

Siiski tuleb mees pidada, et võim tõi kaasa ka kuritarvitusi, näiteks usulise võimu kasutamist poliitilistel eesmärkidel, inimeste tagakiusamisi nende usu või uskmatuse tõttu. Kuigi kirik seisis paljude positiivsete, tänapäevani kehtivate väärtuste eest, võis ta samal ajal vaevata vähemusi ja teisitimõtlejaid ning teha usu nimel kuritegusid, vallutades alasid ja koondades enda kätte ebaausal moel maid ja varasid.

Lisaks roomakatoliku kirikule oli keskajal levinud kreekakatoliku ja õigeusu kirik. See sai alguse Ida-Rooma riigi aladel, mida nimetati Bütsantsiks. Nende jumalateenistused olid kreeka keeles. Ka tänapäeva Eestis tegutsevad nii katoliku kui ka õigeusu kirikud ning rahvastiku hulgas on palju nende toetajaid. Õigeusk on levinud rohkem Eesti venelaste ja setude seas, ent mitte ainult. Viimase, 2011. aasta rahvaloenduse andmetel on Eestis kõige levinum usk õigeusk.

- **Mil moel on kirik olnud rahvaste ühendajaks?
Mil moel on see olnud aga nende lahutajaks ja tüli-
ajajaks?**